

László Ferenc

Kodály Zoltán román „kollégiumai”

A szellemtörténet nagyságait népszerűsítő irodalom számtalan ragyogó csillagpárra vezérli tekintetünket. Palestrina és Lassus, Bach és Händel, Goethe és Schiller, Arany és Petőfi a legismertebbek. Bartók és Kodály pályájuk delelőjéig annyira összetartoztak és annyira összetartottak, hogy kortársaik tájékoztatlanabbja egyazon személynek hitte őket. „Te annak a Bartók-Kodálynak vagy a fia?” – kérdezték osztálytársai Bartók Pétertől a sárospataki kollégiumban a harmincas évek második felében. Jellemző! – persze nemcsak Bartókra és Kodályra, hanem még inkább a túlon túl egyszerűsítő szemléletmódra, mint lesekedő és kerülendő csapdára. De a túlon túl innen mégiscsak célszerű dolog a kimagasló személyiséget olyan személyiséggel együtt szemlélni és szemléltetni, akivel egyazon nagyságrendhez tartozik, és akihez esetleg – ráadásul – jelentékeny személyi kapcsolat is fűzi, illetve fűzte. Békaperspektívából nézve az egymás mellé állított lánghalmok nagymértékben hasonulnak egymáshoz, kölcsönösen megerősítik egymás arcvonásait. Aki iparkodik fölemelkedni hozzájuk s a szemükbe nézni, a hasonlatosságokon belül egyre több különbséget vesz észre. Esetenként a különbségek meghatározóbbak, az együvé tartozás problematikusabb. Hogy példáulért messzebb ne menjek: Tinódi Lantos Sebestyén és Bakfark Bálint kortársak voltak, egyazon hangszer művelői, a korukbeli magyar zenetörténet legnagyobbjai, és mégis: szinte képtelenség őket együtt elképzelnünk.

Ez a kis tanulmány nem a kettes, hanem a hármas szám jegyében áll. Majd kétezer éve mondta ki Lucius Neratius Priscus római jogász, hogy „tres faciunt collegium”. A kollégium szó értelme azóta sokat változott, ma nem „együttes hivataloskodást” értünk rajta, amit a rómaiak értettek. De a mondás lényegével ma is egyetértünk. A kettő: *csak* kettő. Testületet, társaságot, egyesületet, céhet legalább hárman alkotnak. Művészcsoporthoz is, tudományos társulást is. A zenetörténet-írásban a háromtagú „kollégiumok” rendszerint úgy tűnnek föl, hogy egy csillagpár vonzaskörében egy harmadik, nagyságrendben velük egyenlő, vagy legalábbis hozzájuk mérhető bolygó jelenik meg a zenetörténész messzelátójának tárgylencséjében. Közhelyeket mondok: indulásukkor gyakran emlegették a huszadik századi magyar zenetörténet Bartók-Kodályt Dohnányi társaságában, méltán. Mostanában inkább Lajthával szokás együtt emlegetni őket, legfőképpen egy 1920-as Bartók-idézet alapján, mely szerint „Kodályon és Lajthán kívül nincs értékes zeneszerzőnk” (BLév, 262). (S akkor még nem is tudhatta Bartók, az 1940-es évek első felében milyen múlhatatlan érdemeket szerez majd Lajtha László a mezőszéki hangszeres népzene feltárásával!)

Mint sorsvállaló erdélyi, akinek Romániában, Kolozsvárott nemcsak élnem és halnom, hanem dolgoznom és gondolkodnom, feltárnom és megírnom is kell, Bartók mellett elkötelezett zenetörténészként magyar–román csillagpárokból is szemléltetem és szemléltettem a világszerte legismertebb magyar zeneszerzőt és népzeneudóst. Természetes köte-

lességemnek tartottam a sokrétű Bartók–Enescu vonatkozások minél teljesebb feltárását. Már ekkor feltűnt a Kodállal közös hármasságban, „kollégiumban” való láttatás esélye. Erre Kodály maga is ösztönözött, 1946. március 12-én kelt, Enescuhoz intézett levelének egy kitételével, amelyben Bartókot „barátunkként” emlegette: „Még mindig nem találtunk vizsgálatot barátunk, Bartók korai halálára, akinek a hagyatékában igen sok kiadatlan kézirat található, köztük román gyűjtése is” (László 1984, 192). S ha már szóvá tette a román zeneszerzővel közös barátnak tartott magyar pályatársat, Kodály nem állta meg egy további magvas megjegyzés hozzáfűzése nélkül: „Remélem, lesz alkalmam [Bartók] nagyszerű *Cantatáját* egyszer Önöknél meghallgatni; zenéje a román szövegre íródott, s hatása eredetiben nagyobb, mint bármilyen fordításban” (uo.). Amíg a *Cantata profana* partitúrája el volt zárva a Bartók-kutatás elől, Kodály idézett „zenéje a román szövegre íródott” kitétele volt a legtekintélyesebb tanúság a kantáta román szövegű eredetijét illető zenetörténeti feltételezések érvrendszerében.

Ismeretes, hogy Kodály zeneműveiben csak ritka kivételként érvényesül a magyarsággal szomszédos etnikumok népzeneje, Bartók viszont programszerűen olvasztotta be önnön stílusába a szláv és a román idiómát, sőt az arabot is. Bartók maga mutatott rá erre a különbségre *Magyar népzene és az új magyar zene* című, 1928-ban közzétett írásában. „Ha azt kérdezik tőlem, mely művekben ölt testet legtökéletesebben a magyar szellem, azt kell rá felelnem, hogy Kodály műveiben. Ezek a művek: hitvallomás a magyar lélek mellett. Külső magyarázata ennek az, hogy Kodály zeneszerzői tevékenysége kizárólag a magyar népzene talajában gyökerezik. Belső oka pedig Kodály rendíthetetlen hite és bizalma népének építő erejében és jövőjében” (BBI/1, 135). Nos, Kodály „legmagyarabbságára” tökéletesen rárimel Enescu „legrománabbsága”. „Ha azt kérdezik tőlünk, mely művekben ölt testet a legtökéletesebben a román szellem, azt kell rá felelnünk, hogy Enescu műveiben” – parafrázálhatná Bartók mondatát a román zenetudományos közgondolkodás. Így persze Enescu osztozik az elmarasztalásban is, amellyel Bartók Stravinskyt és Kodályt illette 1927-ben azért, hogy csak egy népnek, csak saját népüknek zenéjéből merítettek: „Az efféle elzárkózás inkább bűn, mint erény” – írta Bartók egy lengyel folyóirat számára készült cikkében (BÖI, 669).

Kodály azzal a tiszteletre és szeretetre méltó román zeneszerzővel is „kollégiumba” hozható, akivel Bartók bő évtizeddel Enescu előtt ismerkedett meg, és azonnal szoros elv- és munkatársi kapcsolatba került. Az 1868-as születésű D. G. Kiriacra emlékeztetek, a huszadik század román zenetörténetének már-már feledésbe merült hőisére, aki Bartók első bukaresti ismerőse volt. Kiriac múlhatatlan érdemeket szerzett azzal, hogy Bartók első könyve, a bihari kötet érdekében ismételten megjelent a Román Akadémia illetékes bizottsága előtt, s ott okosan, határozottan és – főleg! – eredményesen érvelt a könyv megjelentetése mellett. Ő fordította románra a bevezető tanulmányt, ő gondozta a kiadást. A mai gyakorlat szerint ott állna a kötet címodalán: „Fordította és közreadja D. G. Kiriac”. Kiriac azonban nemcsak ezért az érdeméért méltó a posztumusz becsülésre és arra, hogy ezen a Kodály-értekezleten szóba hozzam. Akárcsak Kodály, a nemzeti zene eszményének apostolaként ő is a kórust és az iskolát tartotta kulcstényezőknél. Párizsi tanulóévei után – Vincent D’Indy-től tanult zeneszerzést és Amedée Gastouétól gregorián éneket – 1900-ban a szolfézs, az összhangzattan és a karének tanára lett a bukaresti konzervatóriumban. 1901-ben megalapította a zenetörténeti jelentőségű Carmen kórust, amelyet 1928-ban bekövetkezett haláláig vezetett, s amely a nemzeti fogantatású román kóruszene egyedülálló hatású műhelyévé és fórumává lett. Kiriac maga is példamutató karműveket alkotott. Szállóigévé vált jelmondatát – „Román zenét a román iskolákba!” – a megváltoztatandók megváltoztatásával Kodály is mondhatta volna. Kiriac már párizsi tanulóévei alatt, 1897-ben benyújtotta a bukaresti közoktatási és kultuszminisztériumhoz egy négy pontból álló

zenei országépítés tervét, amelynek a) pontjában az akkor tizenkilenc éves fiatalember az iskolai énekkaroknak szánt román kórusirodalom felvirágoztatását, b)-ként kórusok és hangszeres együttesek országos hálózatának megteremtését, a c) pontban a népzene és a népi hangszerek gyűjtését, s végül negyedikként egy nemzeti jellegű egyházzenei repertoár megteremtését jelölte ki tennivalóként. Ráillik a kifejezés: megelőzte korát. Grandiózus elképzeléseiből, melyek mellett utóbb is elszántan kardoskodott, sajnos kevés valósult meg életében.

Eősze Lászlónak köszönhetően tudtuk meg: Bartók bukaresti bizalmasa, akinek zenepolitikai stratégiája oly közel állott a Kodályéhoz, utóbbi is megismerte. Tudjuk, hogy 1912 júniusában Kiriác vonatra ült, és a Román Akadémia megbízólevelével ellátogatott Budapestre, hogy Bartóknál, akit addig csak levelezésből ismert, a fonográffal való népzene gyűjtés gyakorlati mikéntje felől tájékozódjék, hogy majd ő is bevezesse a készüléket és az új módszert Romániában. 18-án indult, 19-én tárgyalt Bartókkal. Hazaérkezése másnapján, 22-én jelent meg a *Pesti Napló*ban a Zuboly írói néven közlő Bányai Elemér Eősze feltárta, frappáns tudósítása, amelyből kiderül, hogy Kiriác nemcsak Bartókkal, hanem Kodállal is értekezett Budapesten. Bartók testvériesen megosztotta pályatársával e fontos találkozás örömet és felelősségét. Zuboly cikke szerint a tárgyalások napirendjén egy olyan javaslat is szerepelt, hogy a Bartók gyűjtötte magyarországi román népdalok felvételeiért a román gyűjtők moldvai csángók népzenejének felvételeit adnák cserébe (KKrón, 53). A tervet elsodorta a világháború s az utána bekövetkezett békétlenség. De jó tudnunk, hogy a Bartók–Kodály–Kiriác „kollégium” erről is beszélt 1912-ben. Jó hinnünk, hogy ebben a kérdésben is szót értettek.

Bizonyíthatatlan, de az ismert tényekből kikövetkeztethető, hogy Bartók ismeretségét a nála tizenkét évvel fiatalabb Constantin Brăiloiuval Kiriác kezdeményezte. A román zenetörténet-írás aprólékosan dokumentálta, az öregedő Kiriác hogyan küzdött meg azért, hogy Ioan Chirescu személyében méltó utódot állítson maga után a Carmen kórus élére. Hihetőleg ezzel párhuzamosan alakult ki benne az az elképzelés, hogy népzene gyűjtői munkakörét viszont a zseniális fiatal muzsikusra, Brăiloiura hagyja. A bölcs Kiriác nagyon jól tudta, hogy a román etnomuzikológia addigi csúcsteljesítménye Bartók 1913-as bihari kötete, amelynek megjelentetésébe maga is oly sok munkát fektetett, s amelynek megjelentetéséből oly sokat tanult. 1924-ben, amikor híre ment, hogy Bartók Bukarestbe jön hangversenyezni, alighanem ő ajánlotta a hozzá fiúi szeretettel ragaszkodó Brăiloiunak, hogy hívja meg Bartókot szállóvendégének. Ebből a napokon át tartó barátságos együttlétből alakult ki az a termékeny tudományos kapcsolat, amely példa nélküli a közép-kelet-európai népzene kutatás történetében. Brăiloiu túlélte Bartókot, és egyénien, méltóképp folytatta tudományos művét. A Bartók–Brăiloiu csillagpár közelében gyakran tűnt föl az utóbbihoz nemzedékileg közelebb álló Lajtha László, aki maga is a nemzetközi etnomuzikológia jelentékeny személyiségévé emelkedett. Váratlanul Kodály is megjelent ebben a kapcsolatrendszerben.

1935. szeptember 1-jén írta Bartók Brăiloiunak: „Végül Kodály megbízásából egy kérdéssel fordulok Önhöz. A drăguși-i siratóról írott tanulmányában mondja, hogy ott professzionális halottsiratásról voltaképpen nem lehet szó, mivel stb. stb. Most Kodály szeretné megtudni, hogy Ön más falvakon, más vidékeken talált-e *parasztoknál* professzionális – vagyis pénzért végzett – halottsiratást. Egy éppen nyomtatás alatt álló tanulmányához volna szüksége erre az információra – ha lehet, szeptember 20-ig” (László 1999/17, 429). Ismeretes, Kodály már 1920-ban gondolt arra, hogy kiadja addigelé összegyűjtött magyar siratóanyagát. El is készült néhány lapnyi próbametszés belőle, de elállott szándékától. Nemcsak az anyag egyelőre szerény mennyisége készítette erre, hanem egy másik körülmény is: „az akkor hozzáférhető külföldi irodalom oly csekélynek bizonyult, hogy

nem adott volna elég anyagot egy tervezett világirodalmi áttekintésre” (Kodály 1966, 7). Kodály később sem szentelt ennek a népzenei műnemnek külön tanulmányt, csak egy kiadós fejezetet *A magyar népzene* c. művében (in: *A magyarság néprajza*, IV. Budapest: Magyar Egyetemi Nyomda 1937). Kodály Bräiloiuhoz intézett kérdése azt példázta, hogy – bár maga nem bocsátkozott a siratókkal kapcsolatos összehasonlító megjegyzések közlésébe – naprakészen tájékozódott a külföldi kutatások felől, és csak a magyar anyagról írván is szem előtt tartotta annak szomszédnépi környezetét. Már csak azért is fontos ezt a tényt minden adandó alkalommal hangsúlyozni, mert itt-ott tartja még magát a tévhit, hogy Kodály összehasonlító kutatásai azért összpontosultak volna a rokonnépi párhuzamokra, mert a szomszéd népek folklórja kevésbé érdekelte vagy azt kevésbé értékelte volna. Hogy lezárhassam ezt a bekezdést, megemlítem: Bräiloiu természetesen válaszolt Kodály kérdésére, és Bartók 1935. november 11-i levelében tolmácsolta érte Kodály köszönetét (László 1999/18, 430).

E mozzanat felelevenítésével nem merül ki a Bartók–Bräiloiu–Kodály „kollégium” emlékezete. A Bartók–Bräiloiu levelezés tanulmányozása során egyszer ott is óhatatlanul eszembe jutott Kodály, ahol a szövegben nem fordul elő a neve. 1935 novemberében vagyunk. Végre megjelent a *Népzenénk és a szomszéd népek népzeneje* című tanulmány német kiadása. Bartók az 1934-es magyart is elküldötte volt Bräiloiunak, hogy ha a szöveget nem érti is, bár a 126 kottapéldából – melyek közül 46 román – kikövetkeztethesse, mi e tudományos vállalkozás tétje. A német kiadásból is az elsők között kapott Bräiloiu tiszteletpéldányt. Erre írta Bartóknak: „Tanulmányát nagy örömmel (mivel a magyar nagyrészt érthetetlen volt számomra) és a legnagyobb sietséggel kebeleztem be. Magától értetődik, hogy (különösen számomra) minden mérték fölött érdekes, és hogy ismét csak sokat tanultam Öntől – ha csak futólag is. Ön nem fog rám megharagudni, ha én mégis *ismét* (az én kiemelésem – L. F.) kifejezésre juttatom véleményemet, hogy bármennyire szeretném is Önt követni, a nagy, szintetikus következtetéseket elhamarkodottnak¹ tartom, különösen az eredetre és a kölcsönhatásokra vonatkozólag. Nagyon gyakran győződhettem meg személyesen affelől, hogy egy váratlan dokumentum, akár kicsi kérdésekben is, sziklaszilárdnak tartott megállapításokat egyből a fejük tetejére képes állítani” (eredetiben: „über den Kopf werfen kann”) (László 2003). Az „ismét” szó 1934. februári, bukaresti együtt-létükre kell hogy utaljon, amikor Bräiloiu megmutatta Bartóknak a Román Zeneszerzők Társaságának folklór archívumát – mintegy 8000, nagyrészt a Kárpátokon kívül gyűjtött román népi dallamot –, és napokon át beszélgettek. 1934 februárjában Budapesten már nyomdában volt a nagy összehasonlító tanulmány, de a hazatért Bartók még hozzáfűzhetett egy Zárószót, amelyben – a Bräiloiuval folytatott beszélgetések hatására s a tények súlya alatt – módosított a főszövegben kifejtett nézetein, jelesen a pentatónia mint magyar sajátosság és a horá lungă kérdésében. Gyönyörű Bartók-nekrológiában Bräiloiu Bartók erkölcsi tisztaságának bizonyítékaként emelte ki, hogy, amikor a tények erre kötelezték, mindig kész volt kijelentéseinek felülvizsgálatára és módosítására. Mennyi méltatlan támadástól mentesült volna Bartók, ha ő is úgy gondolkozott volna, mint Bräiloiu, és nem sietett volna meglátásait minél előbb tételesen nyilvánosságra hozni! – ez az első gondolatunk az idézett Bräiloiu-levelérrészlet olvastán. De a *deja vu* érzése is azonnal megkörmölyez: hol olvastuk ugyanezt? Persze! Ki másnál, mint Kodálynál! Mégpedig *A Magyar Népzene Tára* II. kötetének előszavában. Csak a szavak mások, s a fogalmazás tömörebb, de az alapgondolat azonos: „A legragyogóbb elmélet kártyavárként omlik össze

¹ Bräiloiu itt előbb a „vorzeitig” szót írta le, ami „korai”-t, „ideje előtti”-t jelent, azt javította át a súlyosabb „voreilig”-ra, amelyet az Akadémiai Nagyszótár szerint „elhamarkodott” mellett „meggondolatlan”-nak, „éretlen”-nek is fordíthatnánk!

egyetlen új adat súlya alatt. Elméletek elavulnak, hibátlanul közölt anyag soha” (Kodály 1953, VIII. l.). Összeolvassa a két szöveget, Kodály és Brăiloiu közös baráti keresztüzében érzem Bartókot, azzal a különbséggel, hogy a levelezés meghitt négy szemköztiiségében a tudóstársra felnőtt román tanítvány *áperté* fejére is olvasta barátjává lett mesterének az esetenkénti elhamarkodás vádját, amire az eddig feltárt, gyér Bartók–Kodály levelezésben nem találtam példát. A Gondviselés apró, de jelképertékéért becses ajándéka: a budapesti Kodály-émlékház gyűjteményében megvan Brăiloiu köszönőlevele *A Magyar Népzene Tára* tiszteletpéldányként megkapott II. kötetéért, amelyből Kodály szűkszavú, máig és ezentúl is érvényes intelmét idéztem. A dokumentumot Kodály Zoltánné és Ittész Mihály barátom szívességéből ismerhettem meg.

Mint Bartók-kutatónak jólesik tudnom, hogy a Kodállal és Brăiloiuval közös „kollégium” túlélt a nagy pályatárs Amerikába távozását: az 1943-as megjelenésű, Gunda Béla szerkesztette, első *Kodály-émlékkönyv*ben, amelynek Kodály az ünnepeltje volt, Bartók és Brăiloiu pedig tisztelettevő szerzőtársai. Nem akármit írt Brăiloiu erre az alkalomra! A zseniális román kutató, a népzene gyűjtés módszerének újítója és az egész földkerekség folklórját átfogó szintézisek szerzője életében először és utoljára írt erre az alkalomra összefoglaló tanulmányt *A román népzene* címmel. Brăiloiu-nak ez a viszonylag kis terjedelmű tanulmánya az első összefoglalás a Havasalföldet, Moldvát és Bessarábiát is magába foglaló Egészről. A román tudós Kodálynak tisztelgett vele, de mintha Bartóknak is szánta volna, aki azonos című írások sorával előzte őt meg az 1920-as évek óta, amikor még szinte csak annyit lehetett biztosan tudni a román népzene-ről, amennyit ő tárt fel Erdélyben és a Bánságban.

Az idézetek forrásai:

BBI – *Bartók Béla Írásai I., Bartók Béla önmagáról, műveiről, az új magyar zenéről, műzene és népzene viszonyáról.* Közreadja Tallián Tibor. Budapest: Zeneműkiadó, 1989.

BLev – *Bartók Béla Levelei.* Szerkesztette Demény János. Budapest: Zeneműkiadó, 1976.

BÖI – *Bartók Béla Összegyűjtött Írásai I.,* Közreadja Szöllősy András. Budapest: Zeneműkiadó Vállalat, 1966.

Kodály 1953 – Kodály Zoltán: Előszó az *A Magyar Népzene Tára* II. kötetéhez. Budapest: Akadémiai Kiadó, VII–IX. l.

Kodály 1966 – Kodály Zoltán: Előszó az *A Magyar Népzene Tára* V. kötetéhez. Budapest: Akadémiai Kiadó, 7–9.

KKrón – Eősze László: *Kodály Zoltán életének krónikája.* Budapest: Zeneműkiadó, 1977.

László 1984 – László Ferenc: *A százegetedik év. Bartókról, Enescuról, Kodályról.* Bukarest: Kriterion.

László 1999 – Ferenc László: *36 Bartók-Briefe aus dem Nachlaß von Constantin Brăiloiu.* Studia Musicologica, XL. Budapest: Akadémiai Kiadó, 391–457.

László 2003 – Ferenc László: *Constantin Brăiloius Briefe an Béla Bartók.* A lipcsei egyetem zenetörténet tanszakán megjelenés előtt álló kézirat.

Melléklet

Constantin Brăiloiu levele a Magyar Tudományos Akadémia elnökéhez

MUSÉE D'ETHNOGRAPHIE DE LA VILLE GENÈVE
ARCHIVES INTERNATIONALES DE MUSIQUE POPULAIRE
65-67, BD. CARL-VOGT
TÉLÉPHONE: 42844

Monsieur le Président de
l'Académie Hongroise des Sciences
Budapest

Paris, le 1.10.54.

Monsieur le Président,

Veillez trouver ici mes remerciements les plus chaleureux pour l'aimable envoi du tome II du CORPUS de la Musique Populaire Hongroise, en même temps que mes félicitations le plus vives pour la parution de ce magnifique travail.

A l'occasion du Congrès International de Musique de Palerme, cet été, j'ai eu l'occasion de signaler à une nombreuse assistance que, grâce aux efforts des savants hongrois, le premier Corpus scientifique d'un folklore musical européen a pu être achevé.

Croyez bien, Monsieur le Président, à mes sentiments très cordialement dévoués et admiratifs.

Constantin N. Brăiloiu

Magyarul:

Elnök Úr,

Fogadja legmelegebb köszönetemet a Magyar Népzene Tára CORPUS II. kötetének szíves megküldéséért, ugyanakkor legélénkebb szerencsekívánataimat is e nagyszerű munka megjelenéséért.

A palermói Nemzetközi Zenekongresszus alkalmával a nyáron volt alkalmam jelezni a nagyszámú közönségnek, hogy a magyar tudósok erőfeszítéseinek köszönhetően megvásárolható egy európai zenefolklór első tudományos Corporusa.

Bízzék, Elnök Úr, nagyon szívélyesen odaadó és csodáló érzelmeimben.

Jegyzetek a mellékletéhez

Gépirat fejléces papíron, autográf aláírással. Brăiloiu 1944-től 1958-ban bekövetkezett haláláig vezette a genfi archívumot, amelynek levélpapírját Párizsban is használta. A fejléc fölött álló heraldikai jelkép reprodukálásától eltekintettem. Az előnyomtatott szövegrészeket *kurzíváltam*. A fejlécben a dátum *Genève* szavát a levélíró átíkszelte, fölé írogépelte: Paris. A levél keltekor az MTA elnöke Rusznyák István volt. Az említett palermói kongresszusról nincs értesülésem.